

Oproep voor presentaties

Hors catégorie

Archiefcategorieën definiëren en trotseren

Onderzoeksdag Vlaams Architectuurinstituut op 20 november 2025 in De Singel in Antwerpen

Archiefinstellingen structureren hun collecties en acquisities door middel van classificatie en categorisatie, en instituten die cultureel- en ontwerpergoed verzamelen zijn hierop geen uitzondering. Ze onderscheiden verschillende ontwerpdisciplines – industrieel, grafisch, interieur, architectuur, stedenbouw en landschap – om de grenzen van hun collecties aan te duiden. Elke discipline wordt in feite gedefinieerd door de bekende vormen die hun projecten aannemen: een boek, een stoel, een tentoonstellingsontwerp, een gebouw, een buurt. Instellingen verzamelen de materiële sporen van die projecten zoals brieven, tekeningen en maquettes, en schrijven die toe aan één of (soms) meerdere auteurs.

Disciplinaire, formele en auteursrechtelijke categorieën bepalen niet alleen hoe collecties geordend zijn, maar structureren ook de dynamische relatie tussen hun publiek, beleid en onderzoek. Archiefinstellingen verwerven specifieke ontwerpcategorieën op basis van de interesses van gebruikers, terwijl onderzoekers zich vaak richten op disciplines waarvoor archiefmateriaal relatief eenvoudig en veelvuldig beschikbaar is. Curatoren en critici genereren meer aandacht voor collecties via publicaties en tentoonstellingen, wat het bestaande acquisitiebeleid van archieven en de gebaande academische onderzoekspaden valoriseert.

Hoewel categorisering en classificatie zonder twijfel waardevol zijn om informatie te ordenen, om onderzoek te structureren en om de consistentie van acquisities te waarborgen, leidt het per definitie ook tot exclusie en begrenzing. Door categorieën te definiëren (ongeacht of dit nu actoren, objecten of disciplines zijn) en aspecten daarvan als (on)belangrijk en waardevol te beschouwen, lopen zowel erfgoedinstellingen als onderzoekers het risico dat fenomenen die niet goed in die categorieën passen, een blinde vlek blijven. Hoe kunnen we rekening houden met datgene wat conventionele institutionele en historische classificatie ontwijkt, overstijgt of contesteert? Wat doen we met praktijken *hors catégorie*?

Het herkennen van de blinde vlekken die traditionele categorieën veroorzaken, hangt nauw samen met historiografische en archief gerelateerde vraagstukken. Welk 'auteurschap' hebben burgeractiegroepen die infrastructuur- of vastgoedprojecten dwarsboomden? Wat is de rol van personen die de CAD-tekeningen van een gebouw maakten, of de rol van het computerprogramma waarmee die tekeningen überhaupt gemaakt werden? Hoe capteer je belangrijke conversaties, historische bijeenkomsten of de dynamiek van collaboratieve ontwerpprocessen? Zijn er materiële sporen van deze fenomenen die het verzamelen en behouden waard zijn? En zo ja, wat voor nieuwe structuren – in termen van narratief, (meta)data, classificatie of beleid – zijn er nodig om die sporen te kunnen ontsluiten voor onderzoekers, ontwerpers en het bredere publiek?

De jaarlijkse onderzoeksdag van het Vlaams Architectuurinstituut staat dit jaar in het teken van deze kwesties. We doen dit door de rol van classificatie in ontwerponderzoek en -archieven te verkennen. We nodigen onderzoekers, ontwerpers, archivariissen, collectiebeheerders en erfgoed-specialisten uit om ervaringen en case studies te presenteren die ingaan op de manier waarop we archiefcategorieën definiëren en trotseren. Om de cohesie van het programma te bewaken, vragen we presentaties te relateren aan één van de drie volgende thema's.

1. Van object naar proces

Historische ontwerp-narratieven zijn vaak opgebouwd uit een serie geïsoleerde projecten die samen een oeuvre constitueren – een logica die de basis vormt voor de alomtegenwoordigheid van monografische publicaties, alsook de algemene structuur van de meeste archiefcollecties. Maar wat doe je met ontwerpprojecten die in de eerste plaats gekenmerkt worden door een nadruk op proces in plaats van object? Hoe kunnen we rekening houden met de complexe processen die tot een bepaald project leiden of de ontwikkelingen die in gang gezet zijn door een project nadat het is afgerond? En hoe moeten we omgaan met ruimtelijke of discursieve processen zoals

manifestaties, werkgroepen en protesten? Processen en evenementen hebben hun eigen unieke uitdagingen voor onderzoek en collectievorming. Ze omvatten doorgaans andere tijdschalen: soms gaat het om vluchtige momenten van plotselinge collectieve actie die slechts een paar uur duren, terwijl andere processen levenslange projecten van educatie, lobbyen of samenwerking betreffen. De sporen van zulke praktijken zijn niet altijd even duidelijk aanwezig in de meest verzamelde media van ontwerparchieven zoals (bouw)tekeningen, schetsen en maquettes. De erkenning van processen en evenementen vereist een herwaardering van andere types archiefmateriaal zoals pamfletten, dagboeken en foto's van professionele en sociale bijeenkomsten – zowel door onderzoekers als door erfgoedinstellingen. Maar het vereist ook een actievere houding in het verzamelen en ontsluiten van relevante informatie, bijvoorbeeld door het verzamelen van mondelinge geschiedenissen. Wat zijn de implicaties van deze verschuivingen voor ontwerphistoriografie? En welke rol kunnen instellingen spelen in het faciliteren en stimuleren van nieuwe methodologische insteken?

2. Van auteurschap naar rollen

Archiefcollecties van ontwerpprojecten zijn meestal onderverdeeld aan de hand van auteurschap. Binnen onderzoeks- en erfgoedgemeenschappen leeft een groeiend bewustzijn van het belang om voorbij individuele auteurschapsstructuren te kijken, zodat ook de bijdragen van assistenten, aannemers, vakmensen, partners en andere minder zichtbare posities in het ontwerpproces duidelijk worden. Dit is vooral belangrijk om de *agency* van gemarginaliseerde groepen en beroepen beter te begrijpen. Deze corrigerende maatregelen zijn van onschatbare waarde voor het betwisten van grotendeels achterhaalde maar hardnekkige auteursnarratieven. Maar wat als we de notie van auteurschap op zich betwisten? Wat als we *agency* niet karakteriseren in termen van auteurschap, maar als kwestie van rollen? Welke rollen worden aangenomen tijdens het bedenken, realiseren en managen van een ontwerp? Naast de archetypische rollen van 'ontwerper' en 'opdrachtgever' zouden we ook rollen als mentor, assistent, manager of activist moeten beschouwen. Deze rollen worden (ook) gespeeld door allerlei niet-ontwerpers zoals onderwijzers, politici, wetenschappers, critici, vastgoedontwikkelaars, aannemers en bewoners. Hierdoor kan het belang van actoren die momenteel niet of nauwelijks vertegenwoordigd zijn in ontwerpgeschiedenissen op een andere manier duidelijk worden. Daarnaast voorziet het denken in termen van rollen de mogelijkheid om intersecties te duiden: één persoon kan verschillende rollen spelen tijdens verschillende momenten, en mogelijk ook meerdere rollen tegelijk aannemen. Voorbij deze ontwerpgerelateerde rollen zijn er ook altijd andere rollen in het spel; denk aan genderrollen, familierollen en sociale

rollen. Hoe kunnen we de betekenis van deze dynamische intersecties tussen rollen vatten in archief- en onderzoekspraktijken?

3. Van archief naar netwerk

Archiefinstellingen ontwikkelen steeds vaker digitale platformen om de toegankelijkheid van hun collecties te verbeteren. Soms voorzien deze slechts in de online publicatie van indexen, maar ook steeds meer documenten worden digitaal raadpleegbaar gemaakt. Meestal weerspiegelen zulke digitale archieven nog altijd de gecompartmenteerde structuur van hun papieren tegenhangers, inclusief de categorieën die daarmee gepaard gaan. Toch biedt digitalisering ook mogelijkheden om aan die categorieën voorbij te gaan: het maakt nieuwe onderzoekspraktijken mogelijk die zich baseren op de analyse en vergelijking van grotere (meta)datasets, en daarmee onverwachte relaties tussen actoren, projecten en disciplines duidelijk kunnen maken. Tegelijkertijd is er een groeiend aantal *community-based* digitale archieven gericht op specifieke onderwerpen, thema's of subculturen. Vaak hanteren zij andere selectiecriteria en categorieën dan die van bestaande institutionele collecties, waardoor ze in staat zijn de blinde vlekken van bestaande collectie- en onderzoekspraktijken bloot te leggen. Daarnaast verplichten universiteiten en andere financierders van onderzoek hun medewerkers steeds vaker om het archiefmateriaal dat zij tijdens projecten verzamelen digitaal te publiceren op universitaire *open-access repositories*. Hoe kunnen we deze verschillende types digitale archieven met elkaar verbinden om zo tot meer inclusieve kennisnetwerken te komen? Op wat voor manier kunnen archiefinstellingen, onderzoekers en gemeenschappen samenwerken om hun specifieke kennis met elkaar te delen? De snelle opkomst van applicaties die gebruik maken van kunstmatige intelligentie leidt ook tot ethische vragen: wat voor categorieën worden gebruikt bij de ontwikkeling van (zoek)algoritmes, en in welke mate bestendigen – of onthullen – ze de gaten en vooroordelen van fysieke collecties?

Voorstellen voor presentaties kunnen per mail ingestuurd worden aan janno.martens@vai.be vóór 24 mei 2025. Inzendingen moeten een abstract van ongeveer 300 woorden en een korte biografie omvatten. Bijdragen mogen in het Engels of het Nederlands worden ingezonden. Geselecteerde sprekers worden verwittigd voor 20 juni. We wijzen erop dat geselecteerde sprekers hun eigen reis- en verblijfskosten moeten dekken.